

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Перспективи забезпечення соціальної безпеки населення у контексті
повоєнного відновлення України»

Виконала студентка групи СЗ-21-1

Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

Янін А. Ю.

(прізвище та ініціали)

Керівник Александрюк Т. Ю. старший викладач

кафедри соціального забезпечення

та податкової політики

Університету митної справи та фінансів

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 2025 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Янін Ангеліни Юріївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Перспективи забезпечення соціальної безпеки населення у контексті повоєнного відновлення України».
Керівник роботи Александрюк Т. Ю старший викладач кафедри соціального забезпечення та податкової політики Університету митної справи та фінансів,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджена наказом УМСФ від “ _____ ” _____ 2025 р. № _____
2. Строк подання студентом роботи _____
3. Вихідні дані до роботи праці вітчизняних та зарубіжних науковців; статистичні дані Мінфіну, Пенсійного фонду України, Центру економічної стратегії; матеріали періодичних та інтернет-видань.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 1. Теоретичні основи соціальної безпеки;
 2. Соціальна безпека населення України в умовах військової агресії;
 3. Стратегічні напрями забезпечення соціальної безпеки населення у повоєнний період.
5. Перелік графічного матеріалу 6 таблиць, 4 рисунки.
6. Дата видачі завдання “ _____ ” _____ 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та закріплення теми кваліфікаційної роботи	грудень 2024 р. – січень 2025 р.	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	січень 2025 р.	Виконано
3.	Складання плану роботи	січень 2025 р.	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	січень – травень 2025 р.	Виконано
5.	Консультації з науковим керівником	згідно з графіком консультацій	Виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	травень 2025 р.	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	травень 2025 р.	Виконано
8.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедрі	травень 2025 р.	Виконано
9.	Захист роботи	червень 2025 р.	

Студент

(підпис)

Янін А. Ю.
(прізвище та ініціали)

Керівник

(підпис)

Александрюк Т. Ю.
(прізвище та ініціали)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

АНОТАЦІЯ

Янін А. Ю. Перспективи забезпечення соціальної безпеки населення у контексті повоєнного відновлення України.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 55 сторінок, включає 6 таблиць та 4 рисунки. Список використаних джерел містить 41 найменування.

Зміст анотації: У роботі розглядаються перспективи забезпечення соціальної безпеки населення України в контексті післявоєнного відновлення. Проаналізовано теоретичні основи соціальної безпеки, фактори, що впливають на її рівень, а також роль соціальної політики як механізму захисту населення. Особлива увага приділена аналізу соціально-економічних наслідків війни, державним заходам підтримки у воєнний період, а також основним викликам і пріоритетним напрямом політики в післявоєнний період. На основі міжнародного досвіду і наявних українських практик запропоновано рекомендації щодо комплексного підходу до соціального захисту. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної політики і забезпечення стійкого соціального розвитку України.

Ключові слова: соціальна безпека, післявоєнне відновлення, соціальна політика, соціальний захист, соціально-економічні наслідки війни.

ABSTRACT

Yanin A. Yu. Prospects for ensuring social security of the population in the context of Ukraine's post-war recovery.

Bachelor's Thesis in fulfillment of the requirements for the degree of Bachelor in specialty 232 «Social Security». University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

Structure and scope of the thesis. The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, and a list of references. The total volume of the work is 55 pages and includes 6 tables and 4 figures. The reference list contains 41 sources.

The thesis explores the prospects for ensuring social security of the population of Ukraine in the context of post-war recovery. It analyzes the theoretical foundations of social security, the key factors influencing its level, and the role of social policy as a mechanism for population protection. Special attention is given to the analysis of the socio-economic consequences of war, state support measures during wartime, as well as the main challenges and priority directions of policy in the post-war period. Based on international experience and existing Ukrainian practices, the paper proposes recommendations for a comprehensive approach to social protection. The research results can be used to improve state policy and ensure sustainable social development in Ukraine.

Keywords: social security, post-war recovery, social policy, social protection, socio-economic consequences of war.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	9
1.1 Поняття та сутність, підходи до визначення соціальної безпеки	9
1.2 Фактори впливу на соціальну безпеку населення	13
1.3 Соціальна політика як механізм забезпечення соціальної безпеки	16
РОЗДІЛ 2 СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	22
2.1 Аналіз ключових показників соціально-економічних наслідків війни	22
2.2 Державна політика щодо підтримки соціальної безпеки в умовах війни	29
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	35
3.1 Використання міжнародного досвіду для забезпечення соціальної безпеки	35
3.2 Основні виклики соціальної безпеки у період післявоєнного відновлення	39
3.3 Пріоритетні напрями державної політики у сфері соціальної безпеки у післявоєнний період	43
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Соціальна безпека населення є ключовим елементом стабільного розвитку держави, особливо в умовах повоєнного відновлення України. Військові дії призвели до значних соціально-економічних потрясінь, що викликали зростання безробіття, бідності, соціальної нерівності та загроз для здоров'я і добробуту громадян. Забезпечення соціальної безпеки стає одним із пріоритетів державної політики, спрямованої на подолання наслідків війни, інтеграцію ветеранів, підтримку внутрішньо переміщених осіб та інших уразливих груп населення. Враховуючи складність і масштаб проблем, пов'язаних із післявоєнним відновленням, важливо дослідити перспективи формування ефективної системи соціальної безпеки, здатної забезпечити стійкість суспільства та покращення якості життя населення.

Наукові дослідження у сфері соціальної безпеки здійснювали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Серед українських дослідників варто відзначити праці З. Варналія, який аналізує соціальну безпеку в контексті економічної безпекології, С. Линдюк, який розглядає концептуальні підходи до визначення соціальної безпеки, Б. І. Сташківа – з точки зору правового інституту соціального захисту, а також К. В. Бондаревську, яка вивчає ринок праці в аспекті соціальної безпеки. Серед зарубіжних дослідників варто згадати К. L. Petersen, що досліджує соціальні ризики в рамках безпекових студій, а також S. Larsson і M. Rhinard, які аналізують моделі соціальної безпеки в Північній Європі.

Попри наявний науковий доробок, проблема забезпечення соціальної безпеки у повоєнний період потребує подальшого осмислення та уточнення. Зміни у структурі соціальних ризиків, масштабна внутрішня міграція, поява нових вразливих груп та обмежені можливості держави в умовах відновлення зумовлюють необхідність перегляду існуючих механізмів політики безпеки. Водночас відсутність цілісної системи соціальної підтримки в нових реаліях створює ризики поглиблення соціального розшарування, дестабілізації

суспільства та зниження довіри до державних інституцій. З огляду на складність і масштаб проблем післявоєнного періоду, особливої актуальності набуває дослідження перспектив формування ефективної системи соціальної безпеки, здатної забезпечити стійкість суспільства та покращення якості життя населення.

Мета і завдання роботи. Метою роботи є дослідження перспектив забезпечення соціальної безпеки населення України у контексті післявоєнного відновлення, визначення основних викликів і пріоритетів державної політики у цій сфері. Для досягнення мети поставлено наступні завдання:

- розглянути поняття та сутність, підходи до визначення соціальної безпеки;
- визначити фактори впливу на соціальну безпеку населення;
- розглянути соціальну політику як механізм забезпечення соціальної безпеки;
- провести аналіз ключових показників соціально-економічних наслідків війни;
- проаналізувати державну політику щодо підтримки соціальної безпеки в умовах війни;
- розглянути використання міжнародного досвіду для забезпечення соціальної безпеки;
- навести основні виклики соціальної безпеки у період післявоєнного відновлення;
- запропонувати пріоритетні напрями державної політики у сфері соціальної безпеки у післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є система соціальної безпеки населення України в умовах післявоєнного відновлення.

Предметом дослідження виступають механізми, напрями та виклики забезпечення соціальної безпеки в повоєнний період.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс методів, серед яких аналіз наукової літератури, системний підхід, порівняльний аналіз,

статистичний аналіз соціально-економічних показників, а також методи синтезу і узагальнення.

Практичне значення. Отримані результати дослідження можуть бути використані для удосконалення державної політики у сфері соціальної безпеки, розробки комплексних соціальних програм, спрямованих на підтримку вразливих категорій населення, а також для подальших наукових розробок у галузі соціального захисту.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну основу роботи становлять праці вітчизняних та зарубіжних науковців; статистичні дані Мінфіну, Пенсійного фонду України, Центру економічної стратегії; матеріали періодичних та інтернет-видань

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 55 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Поняття та сутність, підходи до визначення соціальної безпеки

Питання соціальної безпеки набуває особливої актуальності для України в умовах повоєнного відновлення, коли суспільство переживає глибокі трансформації, а держава змушена реагувати на нові виклики. Війна не лише зруйнувала інфраструктуру, а й істотно вплинула на добробут населення, рівень довіри до соціальних інститутів, доступ до базових послуг та почуття захищеності. Водночас соціальна безпека є складним й багатогранним явищем, яке різні дослідники трактують по-різному. В табл. 1.1 наведено підходи до визначення поняття «соціальна безпека».

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «соціальна безпека» вітчизняними
науковцями

Автор	Підхід до визначення поняття «соціальна безпека»
Бондаревська К. В.	Соціальна безпека – стан захищеності соціальних інтересів населення від зовнішніх і внутрішніх загроз соціального характеру, що базується на принципі соціальної справедливості та забезпечується сукупністю управлінських дій.
Варналій З.	Соціальна безпека людини – це ступінь (рівень) захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів людини (особи), її прав, свобод і цінностей від внутрішніх і зовнішніх, реальних і потенційних загроз.
Линдюк С.	Соціальна безпека – цілісна система взаємопов'язаних елементів, побудована на взаєминах соціальної системи і середовища з метою запобігання негативним впливам соціальних ризиків і зниження рівня небезпек, а також убезпечення від загроз соціального характеру людини, держави, суспільства та їх соціальних інтересів, цінностей і потреб.
Сидорчук О.	Соціальна безпека людини – це досягнення такого стану в державі й суспільстві, соціальному середовищі, який дозволяє людині відчувати себе соціально захищеною, благополучною, здоровою, впевненою у собі, своєму майбутньому, а також мати надійні гарантії та перспективи для життя, життєзабезпечення, відтворення та розвитку.

Джерело: складено автором за даними [1-4]

Аналіз вітчизняної наукової літератури дає змогу виокремити декілька основних підходів до визначення поняття «соціальна безпека». Зокрема, К. В. Бондаревська представляє управлінський підхід, який акцентує увагу на ролі державної політики в регулюванні соціальних процесів та запобіганні загрозам [1]. З. Варналій дотримується право-орієнтованого підходу, у центрі якого – індивід, якому держава повинна гарантувати базові соціальні права [2]. С. Линдюк пропонує системний підхід, котрий дозволяє розглядати соціальну безпеку не як статичний стан, а як динамічну систему з елементами діагностики, реагування та відновлення [3]. О. Сидорчук, у свою чергу, втілює соціогуманітарний підхід, акцентуючи на суб'єктивному вимірі безпеки, який є особливо важливим у контексті повоєнного відновлення, коли психологічна стабільність і віра в майбутнє набувають надзвичайного значення [4]. Такий підхід відображає потребу в інтеграції соціальної політики з психосоціальною підтримкою, особливо у громадах, які постраждали від воєнних дій. Таким чином, наявність різноманітних підходів до розуміння соціальної безпеки свідчить про її комплексний характер та міждисциплінарну природу. Наведені підходи доповнюють один одного, формуючи більш повну картину досліджуваного явища та дозволяючи врахувати як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники соціальної стабільності.

Б. Сташків розглядає соціальну безпеку «у широкому сенсі як стан захищеності суспільства чи людства, і тоді вона ототожнюється з безпекою у цілому і національною безпекою зокрема. Більшість фахівців соціальну безпеку розглядають у вузькому сенсі, зокрема як гарантування і забезпечення державою реалізації людиною її соціальних прав» [5]. Ключовим аспектом соціальної безпеки, на думку науковців, є її роль як складової частини національної безпеки. Однак, у сучасному науковому середовищі точаться дискусії щодо доцільності виділення соціальної безпеки в самостійну складову національної безпеки. Соціальна безпека забезпечується в процесі трансформації суспільних, зокрема соціальних, відносин. Без належного рівня розвитку цих відносин неможливо досягти

стабільної соціальної безпеки для особистості, суспільства чи держави. Водночас саме соціальна безпека суттєво впливає на зрілість і прогрес процесів соціального та суспільного розвитку. Об'єкти захисту в аспекті соціальної безпеки охоплюють людину, громадянина, суспільство та державу. Безпеку особистості гарантують через закріплення соціальних прав у нормативно-правових актах і створення ефективних механізмів їх реалізації. Забезпечення безпеки соціальних груп та суспільства загалом здійснюється через функціонування державного апарату й інститутів громадянського суспільства, які створюють сприятливі умови для існування й розвитку цих груп. У свою чергу, безпека держави полягає в успішній реалізації функцій соціальної держави та мінімізації ризиків виникнення соціальних проблем, які могли б дестабілізувати існуючий порядок [5].

На нашу думку, у контексті війни в Україні соціальна безпека набуває нового сенсу – як механізм збереження соціальної єдності, підтримки найбільш вразливих верств населення (внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, дітей, які втратили батьків), а також відновлення довіри до державних інститутів. Ці виклики потребують активізації соціального діалогу, впровадження інноваційних підходів до управління соціальними ризиками та залучення громадянського суспільства до розбудови нової моделі безпеки. Аналізуючи різноманітні теоретичні підходи, можемо стверджувати, що соціальна безпека перш за все забезпечує захищеність суспільства від різного роду загроз. Її складові охоплюють усі аспекти життєдіяльності людини як члена суспільства: соціальний, економічний і природно-екологічний виміри, що формує загальну основу для суспільної активності. Таким чином, структура соціальної безпеки відповідає принципам сталого розвитку, сприяючи гармонійній взаємодії чинників, які впливають на ці процеси [6].

Унікальною рисою системи соціальної безпеки є її поєднання матеріального й ідеального, об'єктивного й суб'єктивного, спонтанного й планового, випадкового й закономірного. Така особливість зумовлена тим, що

в суспільстві діють не лише природні закони, але й людський фактор – свідомість і воля. Дії людей завжди мають цілеспрямований характер, що визначає складність і специфіку побудови системи соціальної безпеки [7]. Саме тому важливим завданням є забезпечення соціального діалогу між державою, громадянським суспільством і бізнесом як основи для стійкої соціальної безпеки.

Важливим аспектом розуміння соціальної безпеки є можливість її кількісної оцінки, що дозволяє здійснювати моніторинг змін у соціальному середовищі та своєчасно реагувати на виникнення загроз. Для цього в науковій літературі та практиці державного управління використовується система індикаторів, яка охоплює як об'єктивні, так і суб'єктивні показники. До основних індикаторів належать рівень бідності, безробіття, тривалість пошуку роботи, доступ до соціальних послуг, обсяг державних соціальних витрат, показники соціальної мобільності, рівень соціальної напруги, а також індекси довіри до державних інституцій. Ці показники дають змогу не лише кількісно оцінити поточний стан соціальної безпеки, а й визначити ефективність державної політики, виявити регіональні диспропорції та тенденції до соціального відчуження окремих груп населення. Крім того, у сучасних умовах зростає роль цифрових індикаторів, зокрема охоплення населення цифровими державними сервісами, рівень цифрової грамотності, доступ до інтернету, що стають новими чинниками соціальної інтеграції або, навпаки, – соціального виключення. Таким чином, система індикаторів соціальної безпеки є інструментом прийняття обґрунтованих управлінських рішень та важливою умовою реалізації політики соціальної стійкості в умовах динамічних змін.

Таким чином, соціальна безпека з одного боку, трактується як відсутність загроз, а з іншого як забезпечення стану захищеності основоположних інтересів людини. Таким чином, вона виконує функцію мети, засобу і результату активності, спрямованої на протидію факторам, явищам, подіям та процесам, які створюють ризики або небезпеки для існування. Крім

того, соціальна безпека становить важливий аспект державної політики, орієнтованої на підвищення рівня захищеності і покращення умов реального життя. Більшість сучасних наукових підходів спрямовують увагу на те, що в широкому розумінні поняття соціальної безпеки пов'язане з попередженням соціальних дисбалансів і деформацій у повсякденній діяльності людини, уникненням обмежень її ключових інтересів, а також вирішенням актуальних питань у сфері соціального захисту.

1.2 Фактори впливу на соціальну безпеку населення

Соціальна безпека є фундаментальною складовою національної безпеки держави, оскільки вона безпосередньо пов'язана із рівнем життя, захищеністю громадян, стабільністю суспільства та довірою до інституцій. Визначення соціальної безпеки варіюється залежно від наукових підходів, однак загалом під цим поняттям розуміють стан захищеності населення від соціальних ризиків та загроз, які можуть негативно впливати на якість життя та соціальну стабільність. Фактори, що впливають на соціальну безпеку населення, поділяють на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать глобальні виклики, такі як економічна криза, пандемії, збройні конфлікти, кліматичні зміни. Внутрішні фактори – це стан економіки, рівень безробіття, доступ до соціальних послуг, ефективність державної політики, інституційна спроможність органів влади, демографічна структура населення та рівень соціального капіталу [8].

Одним із ключових внутрішніх чинників соціальної безпеки є рівень бідності. Згідно з даними Світового банку, в Україні станом на 2023 рік рівень абсолютної бідності (за національною межею бідності) сягнув майже 24% населення, що свідчить про значне соціальне навантаження та потребу в посиленні системи соціального захисту [9]. Бідність веде до соціальної ізоляції, маргіналізації, зниження доступу до якісної освіти та медицини, що безпосередньо підриває соціальну безпеку. Актуальніші оцінки свідчать про

ще глибше погіршення ситуації – за інформацією Світового банку, оприлюдненою у травні 2024 року, майже 30% населення України нині живе за межею бідності, що пов'язано як з довготривалим впливом повномасштабної війни, так і зі зростанням вартості життя та втратою джерел доходу для мільйонів громадян [9]. Така ситуація створює передумови для посилення соціального напруження, зростання недовіри до державних інститутів і потребує невідкладного реформування політики соціального захисту в бік більш таргетованої підтримки найбільш вразливих верств населення.

Іншим важливим фактором є рівень безробіття. Зайнятість забезпечує не лише економічну стабільність, а й соціальну інтеграцію особи. У періоди економічних потрясінь чи під час війни, як це сталося в Україні після 2022 року, спостерігається зростання кількості безробітних. Високий рівень безробіття сприяє поширенню соціальної напруженості, зростанню тіньової економіки та зниженню податкових надходжень, що погіршує фінансову спроможність системи соціального захисту. Вагомий вплив на соціальну безпеку населення справляє й система охорони здоров'я, адже доступність та якість медичних послуг є критичними для забезпечення гідного рівня життя, працездатності населення та загального соціального добробуту. Пандемія COVID-19 наочно продемонструвала, як вразливість системи охорони здоров'я безпосередньо підриває соціальну стабільність і посилює вразливість широких верств населення. В Україні протягом 2020 – 2022 років виявилися хронічні проблеми галузі – недостатнє фінансування, дефіцит медичних кадрів, нерівний доступ до медичних послуг між містом і селом, що посилює нерівність у здоров'ї та зменшило відчуття соціальної захищеності серед населення.

До факторів, що впливають на соціальну безпеку населення, також належить якість та доступність освіти, адже освіта не лише забезпечує індивідуальний розвиток, але й сприяє соціальній мобільності та зменшує нерівність. Освітній сектор в Україні зазнав серйозних викликів внаслідок

повномасштабного вторгнення – значна частина учнів та студентів була змушена перейти на дистанційне навчання або мігрувати за кордон. За даними ЮНІСЕФ, оприлюдненими у лютому 2023 року, близько 5,3 мільйона дітей в Україні мають обмежений доступ до освіти через пошкодження або руйнування шкіл, перебування в зонах бойових дій або вимушене переміщення [10]. Така ситуація посилює ризики освітньої нерівності, знижує якість навчального процесу та створює довгострокові загрози для соціальної інтеграції молодого покоління, що в перспективі негативно впливає на рівень соціальної безпеки в державі.

Важливо зазначити, що бачення загроз соціальній безпеці підтверджується і в офіційних стратегічних документах України. Так, у рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» [11] визначено ключові загрози національним інтересам, серед яких простежується їхній безпосередній вплив на соціальну безпеку. Зокрема, в документі виокремлено: зниження рівня життя населення, зменшення добробуту домогосподарств, зростання рівня безробіття, активізацію міграційних процесів унаслідок бойових дій, високий рівень тінізації економіки та кримінально-кланову систему розподілу суспільних ресурсів. Також підкреслюються такі явища, як небезпечне поглиблення майнового розшарування, бідність значної частини населення, падіння рівня здоров'я громадян, незадовільний стан медичної системи, зменшення чисельності населення, вплив кваліфікованої робочої сили, демографічне старіння та деградація морально-етичних цінностей у частини представників державного управління. Такий системний підхід демонструє усвідомлення державою багатофакторного характеру соціальних загроз і необхідність комплексного реагування.

Окрему групу загроз становлять воєнні чинники. Збройна агресія Росії проти України створила безпрецедентні загрози для соціальної безпеки: масове переміщення населення, руйнування інфраструктури, травматизація населення, зростання витрат на оборону за рахунок соціального бюджету. За

оцінками ООН, понад 14 мільйонів українців стали переміщеними особами, що створює значне навантаження на соціальні служби як в Україні, так і за її межами [12].

Таким чином, соціальна безпека є багатфакторним явищем, на яке впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Внутрішні фактори, такі як бідність, безробіття, доступ до соціальних послуг і якість медичного обслуговування, мають значний вплив на соціальну стабільність. Окрім цього, воєнні фактори, які включають збройні конфлікти та масову міграцію, мають потенціал до погіршення ситуації. З огляду на це, для зміцнення соціальної безпеки необхідна комплексна політика, яка охоплює різні аспекти соціального захисту та соціального капіталу, враховуючи поточні виклики, зокрема воєнні, економічні та медичні загрози. Важливою є також активна роль державних інститутів у мінімізації соціальних ризиків через ефективне управління соціальними процесами та підтримку вразливих верств населення.

1.3 Соціальна політика як механізм забезпечення соціальної безпеки

Забезпечення соціальної безпеки є одним із ключових викликів для сучасної України, особливо в умовах повоєнного відновлення. Масштабні руйнування, внутрішнє переміщення населення, втрата джерел доходу мільйонами громадян, загострення проблем у сфері охорони здоров'я, освіти та соціального захисту сформували нову реальність, у якій традиційні підходи до державної політики втрачають ефективність. Відновлення країни сьогодні це не лише фізична реконструкція інфраструктури, а передусім стабілізація соціального середовища, відновлення довіри до інституцій влади, підтримка найбільш вразливих верств населення та збереження соціального капіталу.

У цих умовах соціальна політика виступає ключовим механізмом забезпечення соціальної безпеки. Вона визначає напрям і характер дій держави щодо попередження та подолання соціальних загроз, створення умов для гідного життя, підтримки соціальної справедливості. Саме ефективна

соціальна політика дозволяє забезпечити базовий рівень соціальної захищеності для кожного громадянина, стабілізувати ситуацію в кризових регіонах, зменшити соціальну напругу та сприяти сталому розвитку.

Соціальна безпека, як складова національної безпеки, базується на системі соціального захисту, зайнятості, охорони здоров'я, забезпеченні прав людини й рівного доступу до соціальних благ. У цьому контексті соціальна політика формує інституційні та правові механізми, через які реалізується цей захист. Вона має бути адаптивною, адресною та комплексною, щоб реагувати на нові виклики та забезпечувати підтримку там, де вона найбільш потрібна.

Існує багато підходів до визначення соціальної політики, що підкреслює її багатовимірність. Одні автори акцентують на її ролі в забезпеченні соціальної стабільності та єдності держави, інші на її функціях перерозподілу ресурсів та зменшення нерівності. Наприклад, С. П. Кучин та Т. І. Гончаренко трактують соціальну політику як «інструмент консолідації суспільства та зміцнення суверенності, що передбачає підвищення якості життя, соціальну відповідальність, сталість розвитку» [13]. Згідно з І. І. Вітер, «соціальна політика – це комплекс заходів, що спрямовані на зменшення економічної нерівності та захист населення від основних соціально-економічних ризиків, таких як безробіття чи інфляція» [14]. Н. Кирилко і В. Тимошенко пропонують її розуміти як систему програм і дій, що забезпечують матеріальні, культурні потреби та зберігають соціальний статус людини [15]. Г. І. Чанишева підкреслює її соціально-політичну природу, наголошуючи на забезпеченні прав та інтересів людини протягом усього життя [16]. Наведені визначення дозволяють зробити висновок: соціальна політика – це не лише теоретична категорія, а конкретний механізм, за допомогою якого держава забезпечує соціальну безпеку, впроваджуючи програми, моделі підтримки, страхові системи, соціальні стандарти тощо. На цьому ґрунтується системно-структурний підхід до її розгляду, представлений у праці І. В. Жеребила [17].

Перш за все, соціальна політика виступає як система запобігання і подолання соціальних ризиків. «Соціальний ризик є подією, обставиною чи

фактором, які потенційно можуть наступити і, об'єктивно (незалежно від волі людини), спричиняють соціально негативні наслідки у вигляді втрати засобів до існування, неможливості забезпечити себе та членів своєї сім'ї мінімально необхідним рівнем благ для задоволення потреб, втрату соціального статусу та підтримки» [18]. Соціальні ризики, до яких належать безробіття, хвороби, інвалідність, природні катастрофи, а також соціально-економічні кризи, можуть негативно вплинути на добробут громадян, призвести до погіршення умов життя та створення соціальної нестабільності. Соціальна політика спрямована на мінімізацію цих ризиків через розробку відповідних програм захисту, таких як соціальне страхування, пенсійне забезпечення, медичні послуги та інші види підтримки для найбільш вразливих категорій громадян. Теоретично це реалізується через створення інститутів соціального захисту, які функціонують як буфер, що зменшує вплив цих соціальних загроз на індивідуальний і колективний рівні. Програмне забезпечення соціальної безпеки реалізується за допомогою різноманітних механізмів, які включають в себе систему соціальних виплат, державні програми допомоги, пільги для малозабезпечених верств населення. Ключовими компонентами є пенсії, допомоги по безробіттю, соціальні допомоги при хворобах або інвалідності, що забезпечують мінімальний рівень соціального захисту в умовах невизначеності.

Основними напрямками соціальної політики є забезпечення соціального захисту населення, що реалізується через:

- застосування компенсаційних виплат та субсидій для пом'якшення наслідків підвищення цін, а також проведення індексації;
- надання допомоги найбільш вразливим верствам населення;
- забезпечення гарантованого мінімального рівня заробітної плати та пенсійного забезпечення;
- підтримка в сфері освіти та професійної підготовки;
- охорона здоров'я;
- житлове забезпечення;

- надання матеріальної допомоги родинам, які мають дітей;
- доступ до культурних благ для громадян [19].

Суб'єктами соціальної політики в державі є державні органи, об'єднання роботодавців і працівників, бізнес-структури (підприємства, організації), громадські організації та самі громадяни. Об'єктами соціальної політики виступають працездатне та непрацездатне населення (особи з інвалідністю, люди похилого віку), а також соціально вразливі групи суспільства, зокрема сім'ї з низькими доходами, студенти, пенсіонери тощо. Крім того, до об'єктів соціальної політики належать ринок праці й трудові відносини. Принципи соціальної політики держави включають:

- забезпечення соціальної справедливості та соціальної безпеки в суспільстві;
- формування соціальної солідарності серед усіх верств населення;
- розвиток соціального партнерства;
- гарантування доступу до освіти;
- охорона здоров'я громадян;
- забезпечення пенсійного забезпечення в похилому віці;
- створення умов для свободи вибору професії та місця проживання;
- забезпечення права на участь у професійних об'єднаннях [19].

Реалізація соціальної політики здійснюється через різноманітні механізми, серед яких ключове місце посідає обов'язкове та добровільне соціальне страхування (рис. 1.1). До обов'язкового страхування входить пенсійне та медичне страхування, страхування у разі тимчасової втрати працездатності, нещасних випадків на виробництві чи професійних захворювань, що призводять до втрати працездатності. Добровільне соціальне страхування стосується осіб, які займаються підприємницькою чи індивідуальною професійною діяльністю, такі громадяни мають право на всі види забезпечення, передбачені для працівників, службовців та членів кооперативів, за умови внесення страхових платежів до Фонду соціального страхування України.

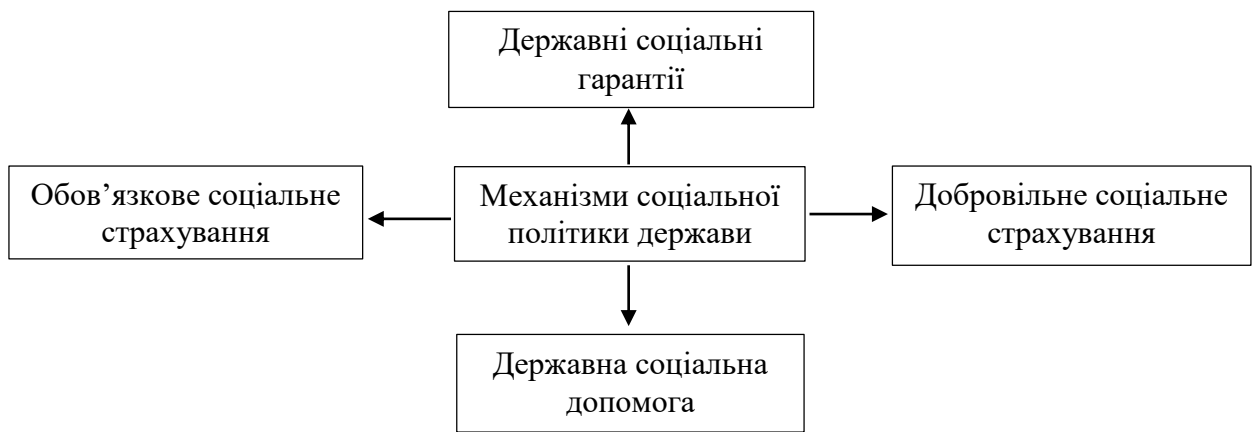

Рис. 1.1 Механізми забезпечення соціальної безпеки через соціальну політику

Джерело: складено автором за даними [19]

Іншими важливими механізмами соціальної політики є державна соціальна допомога, яка включає грошові виплати, субсидії та компенсації вразливим категоріям населення. Додатково держава гарантує безкоштовну медичну допомогу, освіту, доступ до житла, а також до культурних та оздоровчих закладів. Соціальна політика реалізується через спеціальні соціальні програми, які ґрунтуються на законодавчій базі країни, що дозволяє задовольнити базові соціальні потреби населення, забезпечити соціальний захист і безпеку, що сприяє встановленню принципів соціальної справедливості у громадянському суспільстві.

Отже, соціальна політика, спрямована на забезпечення соціальної безпеки, реалізується через різноманітні механізми, які мають на меті зниження соціальних ризиків і створення умов для сталого розвитку суспільства. Одним із важливих напрямків є система соціального страхування, яка забезпечує громадян від різних непередбачених ситуацій, таких як тимчасова втрата працездатності, нещасні випадки на виробництві, професійні захворювання, старість та інші життєві труднощі. Через соціальне страхування держава забезпечує певний рівень матеріальної підтримки, що дозволяє знизити негативні наслідки соціальних ризиків та забезпечити стабільність у житті громадян.

У теоретичному контексті соціальна політика також включає соціальне партнерство, яке є важливим інструментом для забезпечення більш ефективної реалізації соціальних програм. Залучення різних соціальних партнерів (державних органів, роботодавців, профспілок, громадських організацій), що надає можливість створювати механізми, які максимально відповідають потребам громадян та сприяють їх соціальному захисту, що в свою чергу, сприяє формуванню соціальної солідарності та взаємної підтримки серед різних верств населення, що є важливим елементом соціальної безпеки. Основні функції соціальної політики, які визначають її як механізм забезпечення соціальної безпеки, полягають у подоланні соціальних загроз, мінімізації соціальних ризиків та забезпеченні соціальних прав громадян. У свою чергу, соціальна політика не може бути ефективною без належної правової бази, яка повинна бути гнучкою і здатною реагувати на змінювані соціальні та економічні умови.

Таким чином, соціальна політика в системі соціальної безпеки виступає як динамічний механізм, який взаємодіє з іншими елементами державної політики, такими як економічна, зовнішня, правова політика. Її головною метою є не лише захист від соціальних ризиків, а й сприяння розвитку країни через підтримку соціальної справедливості, рівності та стабільності в суспільстві.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

2.1 Аналіз ключових показників соціально-економічних наслідків війни

Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі зміни в економіці, соціальній сфері та повсякденному житті мільйонів людей. Втрата джерел доходу, масова міграція, зростання рівня бідності й нестабільність на ринку праці – стали реальністю, яка безпосередньо впливає на відчуття захищеності та добробут населення. У таких умовах важливо не лише фіксувати факти, а й намагатися зрозуміти глибину впливу війни на базові елементи соціальної безпеки. Розгляд соціально-економічних показників дає змогу побачити, як саме змінилась ситуація з працевлаштуванням, доходами, доступом до соціальних послуг, та які регіони постраждали найбільше.

Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабні зрушення у структурі населення, що безпосередньо вплинуло на соціальну безпеку як на національному, так і на регіональному рівнях. Одним із найпомітніших соціальних наслідків стало зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), які були змушені залишити свої домівки через активні бойові дії, окупацію або руйнування житлової інфраструктури. Ця категорія населення зазнала різкого зниження рівня добробуту, втратила джерела доходу, доступ до освіти, медичних послуг і часто потребує всебічної підтримки з боку держави та гуманітарних організацій. Станом на травень 2025 року кількість зареєстрованих ВПО в Україні сягнула рекордних показників, що є яскравим свідченням глибини соціальних трансформацій, спричинених війною. Так, чисельність зареєстрованих ВПО становить 4 586 178 осіб, серед яких 1 847 467 чоловіки, та 2 738 711 жінки. Значну частину внутрішньо переміщених осіб становлять жінки, діти, особи похилого віку та інші вразливі соціальні групи. В умовах воєнного часу саме ці категорії найбільше

потребують соціального захисту, стабільного середовища проживання та доступу до базових послуг. Оскільки переміщення населення має нерівномірний характер і безпосередньо пов'язане з рівнем безпеки та доступністю інфраструктури, окремі регіони України прийняли непропорційно велику кількість переселенців, що створює додаткове навантаження на місцеві бюджети, системи охорони здоров'я, освіти, житлово-комунальне господарство, а також спричиняє потребу в адаптації державної політики до нових умов. В табл. 2.1 наведено розподіл ВПО за регіонами.

Таблиця 2.1

Розподіл ВПО за регіонами (станом на травень 2025 року), осіб

Регіон	Особа з інвалідністю	Безробітний	Дитина до 18 років
Вінницька	2 567	3 997	39 875
Волинська	769	796	11 935
Дніпропетровська	11 659	4 418	94 089
Донецька	15 848	21 870	51 129
Житомирська	1 923	2 295	19 879
Закарпатська	2 169	3 802	39 049
Запорізька	6 104	1 089	44 521
Івано-Франківська	2 393	4 368	32 424
Київ	7 528	4 323	78 087
Київська	6 034	7 190	53 629
Кіровоградська	1 805	1 036	20 215
Луганська	6 598	3 841	19 504
Львівська	3 592	8 269	55 135
Миколаївська	3 432	2 631	31 081
Одеська	3 222	7 191	53 665
Полтавська	5 039	3 114	37 500
Рівненська	1 000	1 248	11 372
Сумська	2 281	4 568	22 603
Тернопільська	1 281	2 292	18 262
Харківська	16 658	21 472	94 105
Херсонська	787	1 294	7 887
Хмельницька	2 339	2 713	33 282
Черкаська	2 960	2 909	35 635
Чернівецька	1 359	1 348	22 472
Чернігівська	1 664	1 680	16 498
Всього	111 011	119 754	943 856

Джерело: складено автором за даними [20]

Проведений аналіз територіального розподілу внутрішньо переміщених осіб свідчить про надзвичайно нерівномірне навантаження на регіональні системи соціального захисту. Найбільшу кількість ВПО прийняли ті області, які залишаються відносно безпечними й водночас мають розвинену інфраструктуру, зокрема Київська, Дніпропетровська, Львівська, Вінницька та Закарпатська. У таких регіонах зросли потреби в житлі, працевлаштуванні, освітніх та медичних послугах, що вимагає оперативного реагування з боку місцевої влади та держави загалом. Натомість у прикордонних з РФ та зонах активних бойових дій кількість переселенців залишається низькою через високий рівень небезпеки та втрату базової інфраструктури. Загалом, внутрішнє переміщення населення внаслідок війни стало одним із визначальних чинників соціальної нестабільності, що прямо впливає на доступ людей до базових соціальних прав. Ситуація ускладнюється тим, що значну частку ВПО становлять соціально вразливі групи населення – передусім жінки, діти, особи з інвалідністю та пенсіонери. Для глибшого розуміння соціального портрета внутрішньо переміщених осіб важливо звернутися не лише до територіального, а й до вікового аспекту. Вікова структура ВПО, що наведена на рис. 2.1 дає змогу оцінити потенційні потреби цієї категорії населення в освіті, охороні здоров'я, працевлаштуванні та соціальних послугах.

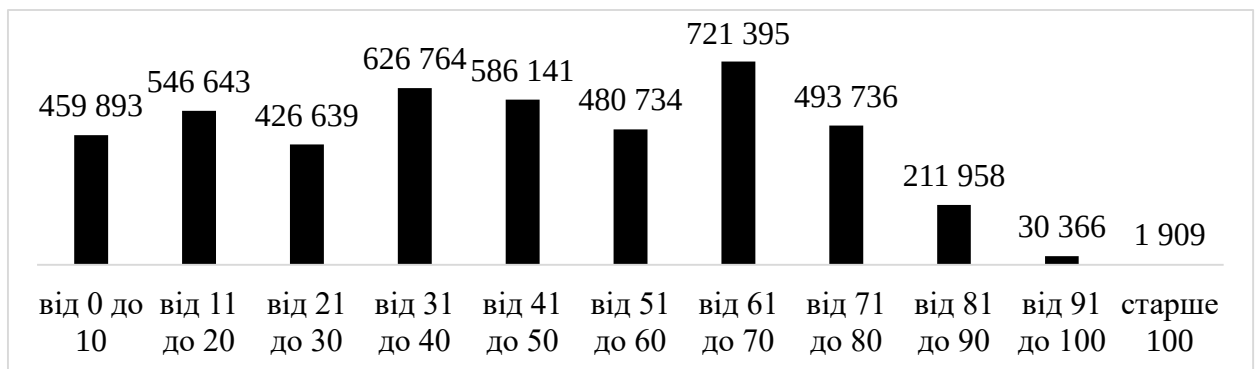

Рис. 2.1 Розподіл ВПО за віковою структурою (станом на травень 2025 року), осіб

Джерело: складено автором за даними [20]

Як видно з рис. 2.1, вікова структура свідчить про широку представленість практично всіх вікових категорій, що вказує на комплексність соціальних потреб цієї групи населення. Водночас деякі вікові групи суттєво переважають, формуючи основне навантаження на соціальні системи. Найчисельнішою віковою категорією є особи віком від 61 до 70 років, що свідчить про значну кількість людей пенсійного віку серед ВПО, які потребують доступу до медичної допомоги, забезпечення житлом, соціального супроводу та стабільних виплат. Також великий відсоток становлять особи віком від 31 до 50 років (в сумі майже 1,2 млн осіб), які найімовірніше, є активною частиною працездатного населення, але водночас – батьками дітей шкільного та дошкільного віку, що посилює навантаження на систему освіти. Важливу групу складають також діти віком до 18 років, кількість яких оцінюється щонайменше у понад 1 млн осіб, якщо врахувати категорії 0-10 та 11-20 років, де частина – неповнолітні, що створює високий попит на дитячі садки, школи, соціальну підтримку сімей із дітьми, а також на психосоціальну допомогу, з огляду на психологічні наслідки війни для дитячого населення. Значна кількість людей похилого віку – від 71 до 90 років засвідчує, що пересування в межах країни здійснювали не лише молодші, активніші групи, а й ті, хто має підвищену вразливість до умов війни. Зокрема, ці люди часто мають обмежену мобільність, хронічні захворювання та потребують інституційної підтримки. Наявність осіб старше 90 років, включаючи майже 2 тисячі людей віком понад 100 років, демонструє важливість персоналізованого підходу до соціального обслуговування, забезпечення догляду й медичних послуг. Загалом, структура внутрішньо переміщеного населення вказує на те, що соціальна політика має бути орієнтована на багатовекторну підтримку – від захисту дітей і стимулювання працевлаштування для дорослих до гарантування гідних умов життя для людей похилого віку.

Ще одним вагомим соціально-економічним наслідком повномасштабної війни стало зростання рівня безробіття. Втрата підприємств, руйнування інфраструктури, зниження ділової активності в окремих регіонах, а також

вимушена міграція мільйонів людей призвели до різкого дисбалансу на ринку праці. На рис. 2.2 наведено зміну рівня безробіття.

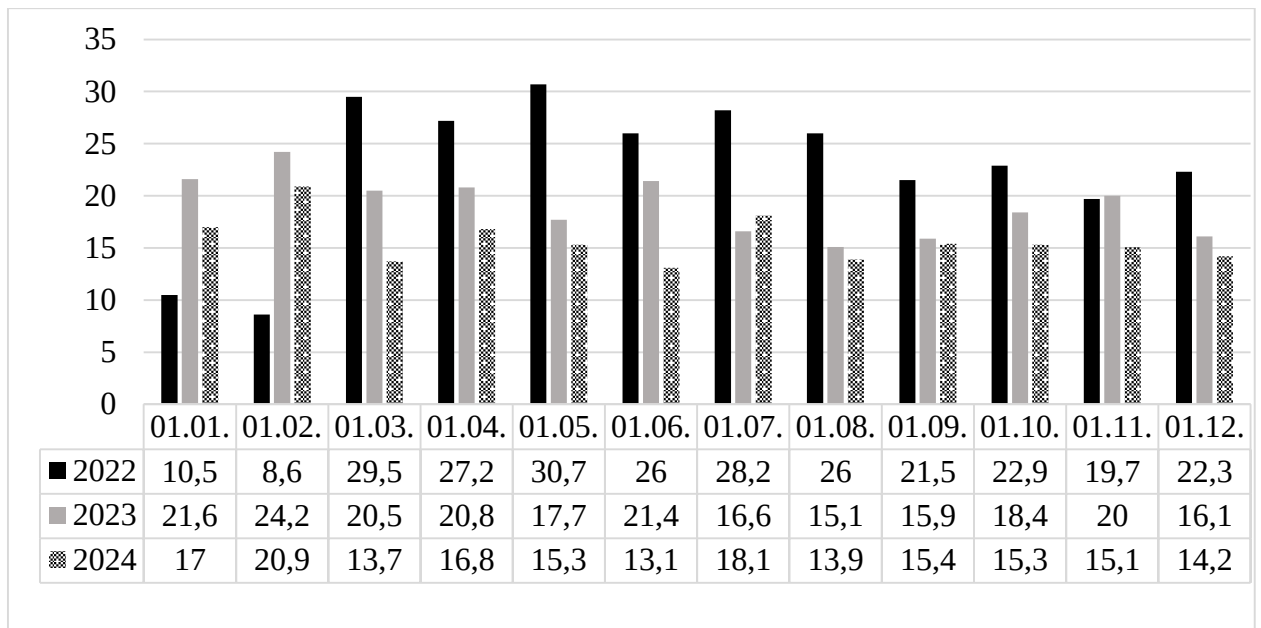

Рис. 2.2 Зміна рівня безробіття в Україні за 2022-2024 рр., %

Джерело: складено автором за даними [21]

Як видно з рис. 2.2 зміна рівня безробіття протягом аналізованого періоду наочно демонструє нестабільність ринку праці, що є безпосереднім наслідком повномасштабного вторгнення. Найвищі показники безробіття спостерігались у 2022 році – одразу після початку повномасштабного вторгнення, коли значна частина підприємств припинила діяльність, відбулося масове переміщення населення, а економіка зазнала шоку. Найвищий рівень було зафіксовано у березні 2022 року, що відображає критичну фазу руйнування економічних зв'язків та зупинку багатьох секторів виробництва. Впродовж 2023 року ситуація дещо стабілізувалась, хоча рівень безробіття залишався підвищеним, особливо в першій половині року, що вказує на повільне відновлення зайнятості та обмежені можливості держави швидко інтегрувати переміщене населення в ринок праці. Зниження показників безробіття у другій половині 2023 року свідчить про поступову адаптацію економіки. У 2024 році тенденція до зниження зберігається, за винятком

окремих місяців, коли зафіксовано короткострокове зростання. Загалом протягом року рівень безробіття не перевищував 21%, а в окремі періоди (червень, серпень) скорочувався до 13-14%, що може свідчити про часткову реабілітацію ринку праці, адаптацію бізнесу та розширення програм підтримки зайнятості з боку держави та міжнародних партнерів. Однак навіть попри позитивну динаміку, рівень безробіття залишається вищим за довоєнні показники, що свідчить про довгостроковий характер економічних наслідків війни.

Таблиця 2.2

Динаміка середньої заробітної плати в Україні за 2022 – 2024 рр., грн

Місяць	2022	2023	2024	Зміна з 2022 р. по 2024 р., %
січень	14 055,38	12 644,98	14 974,56	+ 6,33
лютий	14 133,18	12 794,11	15 267,60	+ 7,72
березень	13 016,16	13 423,28	15 433,98	+ 17
квітень	12 081,96	13 626,02	16 847,98	+ 32,95
травень	12 528,42	14 109,64	17 178,87	+ 31,31
червень	13 957,63	16 012,38	18 806,63	+ 29,6
липень	13 499,87	13 996,68	17 346,90	+ 24,94
серпень	12 745,82	13 778,13	17 001,36	+ 28,61
вересень	13 387,48	14 518,38	18 020,86	+ 29,5
жовтень	12 949,01	14 882,88	18 704,98	+ 36,37
листопад	13 020,61	14 983,00	18 823,31	+ 36,44
грудень	15 116,40	16 836,84	21 698,99	+ 37,76
за рік	13 376,21	14 308,46	17 486,60	+ 26,64

Джерело: складено автором за даними [22-24]

Аналіз табл. 2.2 дозволяє зробити висновок про складну та нерівномірну картину впливу війни на рівень доходів населення. У 2022 році спостерігалось зниження заробітних плат у більшості місяців порівняно з довоєнним періодом, що було спричинено руйнуванням виробничих ланцюгів, релокацією бізнесу та загальним спадом економічної активності. У 2023 році ситуація частково стабілізувалася: почалося поступове відновлення

економіки, зокрема у галузях, що змогли адаптуватися до нових умов. Проте рівень середньої заробітної плати все ще залишався нижчим або близьким до показників 2022 року протягом перших місяців року, лише влітку та восени почалося відчутне зростання. У 2024 році заробітна плата демонструє стійке зростання, що відображає певне економічне відновлення. Найвищі темпи зростання порівняно з 2022 роком зафіксовано у жовтні, листопаді та грудні, що може бути результатом як інфляційного тиску, так і поступового зростання продуктивності в окремих секторах, насамперед у сфері ІТ, оборонної промисловості та логістики. Попри це, варто враховувати, що зростання номінальних зарплат не обов'язково свідчить про поліпшення реального добробуту населення, оскільки його частково нівелює висока інфляція, зростання цін на житло, енергоносії та продукти харчування. Крім того, регіональні диспропорції залишаються значними: східні та південні області України, де тривають активні бойові дії, зазнали найбільших втрат у сфері зайнятості та оплати праці. Таким чином, динаміка середньої заробітної плати в Україні свідчить про складний процес адаптації економіки до умов війни: після початкового падіння – стабілізація, а згодом поступове зростання, що однак відбувається в умовах високої соціальної напруги, нерівного доступу до праці та зростання витрат на базові потреби.

Таким чином, проведений аналіз ключових соціально-економічних показників дає змогу окреслити глибину трансформацій, яких зазнало українське суспільство в умовах повномасштабної війни. Зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, значне підвищення рівня безробіття, нерівномірний розподіл навантаження на регіони, а також коливання середньої заробітної плати свідчать про масштабну кризу, що охоплює як економічну, так і соціальну сфери. Попри поступові ознаки відновлення, ситуація залишається нестабільною та вимагає системної державної політики, спрямованої на подолання наслідків війни, підтримку найвразливіших груп населення, а також адаптацію ринку праці до нових реалій. У цьому контексті надзвичайно важливо не лише створювати нові робочі місця, але й

забезпечувати професійну переорієнтацію населення, розвиток сфери дистанційної зайнятості та підтримку малого й середнього бізнесу.

2.2 Державна політика щодо підтримки соціальної безпеки в умовах війни

Соціальна безпека є одним із ключових елементів національної безпеки, оскільки безпосередньо стосується добробуту населення, стабільності суспільства та ефективного функціонування державних інститутів. Військові дії різко загострюють соціальні ризики, зокрема збільшення рівня бідності, безробіття, внутрішнього переміщення, погіршення доступу до базових послуг і зростання соціальної напруги. У таких умовах посилюється роль держави як гаранта соціального захисту та стабільності. Особливу актуальність набувають інструменти підтримки вразливих категорій населення, координація між органами влади, а також мобілізація ресурсів для подолання гуманітарних наслідків.

В умовах військового конфлікту соціальна безпека населення стає однією з найважливіших складових стабільності держави. Забезпечення базових потреб громадян, особливо найбільш вразливих категорій населення, вимагає цілеспрямованої та ефективної державної політики, підкріпленої відповідним фінансовим ресурсом. В табл. 2.3 наведено динаміку видатків Державного бюджету, що є ключовим для розуміння того, як держава адаптує свої механізми реагування на соціальні виклики, викликані війною, і які напрями потребують подальшого розвитку та зміцнення.

За даними табл. 2.3 можемо зробити наступні висновки: динаміка видатків державного бюджету України на соціальний захист протягом аналізованого періоду свідчить про посилене спрямування ресурсів на підтримку ключових соціальних груп у складних умовах війни. Загальне зростання фінансування цієї сфери відображає прагнення забезпечити соціальну стабільність населення. Значне збільшення видатків на підтримку

непрацездатних осіб, пенсіонерів, ветеранів, а також сімей, дітей і молоді підтверджує орієнтацію держави на захист найбільш вразливих категорій населення. Водночас помітне зниження фінансування інших напрямків соціального захисту та дослідницьких програм вказує на перерозподіл ресурсів, що може мати як позитивні, так і негативні наслідки для довгострокового розвитку системи соціальної підтримки. Отже, бюджетна політика в цій сфері свідчить про балансування між нагальними потребами воєнного часу та перспективами вдосконалення соціальної політики у майбутньому.

Таблиця 2.3

Динаміка видатків Державного бюджету України за функціональною класифікацією за 2022 – 2024 рр., млн грн

Показник	2022	2023	2024	Зміна з 2022 р. по 2024 р., % (+/-)
Соціальний захист та соціальне забезпечення	425 987,0	469 251,2	464 734,3	+ 8,7
В тому числі:				
Соціальний захист на випадок непрацездатності	2 219,1	3 629,0	5 501,7	+ 85,03
Соціальний захист пенсіонерів	232 935,3	273 667,1	274 692,3	+ 16,45
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1 492,2	2 078,0	3 341,3	+ 76,51
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	101,2	24 351,7	23 546,7	+ 198,29
Допомога у вирішенні житлового питання	35 016,4	13 642,1	50 843,4	+ 36,87
Соціальний захист інших категорій населення	152 528,8	151 672,0	106 439,5	- 35,59
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	27,7	8,4	11,8	- 80,51
Інша діяльність у сфері соціального захисту	1 665,8	202,5	357,1	- 129,39

Джерело: складено автором за даними [25]

У контексті війни державна політика соціального захисту набула особливої ваги, адже мільйони громадян опинилися у вразливому становищі

через втрату роботи, житла чи доступу до базових послуг. Одним із ключових механізмів забезпечення соціальної безпеки в таких умовах є пряме бюджетне фінансування програм підтримки населення, що дозволяє уряду не лише зменшити соціальну напругу, але й забезпечити мінімальний рівень добробуту для найбільш вразливих категорій громадян. В табл. 2.4 наведено видатки на соціальну допомогу за останні роки, що ілюструють масштаб і спрямованість соціальної підтримки в умовах повномасштабної війни.

Таблиця 2.4

Видатки на соціальну допомогу в умовах війни: основні категорії підтримки населення за 2022 – 2024 рр.

Показник	2022		2023		2024	
	Видатки, млн грн	Отримувачі, осіб	Видатки, млн грн	Отримувачі, осіб	Видатки, млн грн	Отримувачі, осіб
Допомога на проживання ВПО	53 488,6	1 537,1	73 240,7	2 602,5	56 647,3	1 939,0
Субсидії на оплату ЖК послуг	20 169,8	1 639,6	18 223,2	1 134,4	30 478,0	1 539,3
Допомога малозабезпеченим сім'ям	13 879,4	216,2	11 420,7	172,8	20 157,4	234,6
Пільги на ЖК послуги	12 328,4	1 473,7	10 625,9	988,9	17 293,9	1 681,2
Субсидії на придбання твердого палива та скрапленого газу	743,8	229,6	1 014,3	160,1	1 048,6	181,0
Пільги на придбання твердого палива та скрапленого газу	228,5	114,0	433,8	121,2	481,6	187,2

Джерело: складено автором за даними [26]

За даними табл. 2.4 можемо зробити наступні висновки: пік видатків і

кількості отримувачів допомоги на підтримку ВПО припав на 2023 рік, коли соціальне навантаження було особливо високим, однак вже в 2024 році спостерігається певне зниження, що може бути наслідком як стабілізації ситуації в окремих регіонах, так і переформатування механізмів підтримки. Водночас зросли видатки на субсидії та пільги на оплату житлово-комунальних послуг, що вказує на прагнення держави компенсувати населенню зростаючі витрати на базові потреби в умовах інфляційного тиску та енергетичної нестабільності. Значне збільшення допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2024 році свідчить про посилення фокусування на вразливих верствах населення, які найбільше постраждали від наслідків війни.

В умовах воєнного стану особливої ваги набуває ефективність використання бюджетних коштів на соціальні виплати. Зважаючи на значне зростання кількості вразливих груп населення, держава була змушена адаптувати соціальну політику відповідно до нових викликів. На рис. 2.3 наведено динаміку середнього розміру основних видів соціальної допомоги.

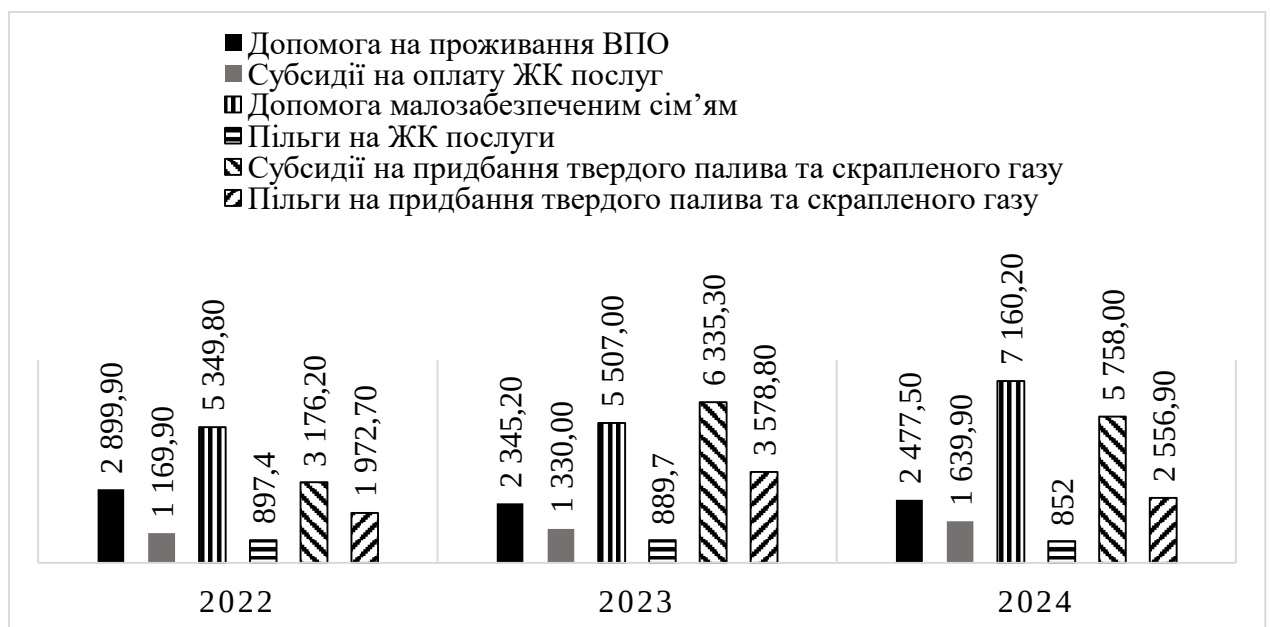

Рис. 2.3 Динаміка середнього розміру основних видів соціальної допомоги за 2022 – 2024 рр., грн

Джерело: складено автором за даними [26]

Як видно з рис. 2.3 середні розміри соціальних виплат протягом аналізованого періоду свідчить про загальну тенденцію до зростання підтримки на одну особу за більшістю видів допомоги. Найбільш помітне підвищення спостерігається щодо допомоги малозабезпеченим сім'ям, що може свідчити про посилення адресності підтримки у відповідь на поглиблення соціально-економічної нерівності в умовах війни. Водночас певне зниження або нестабільність виплат за окремими позиціями, наприклад, пільги на оплату житлово-комунальних послуг, може вказувати на перерозподіл бюджетних пріоритетів або зміну механізмів надання допомоги. В цілому наведені дані демонструють прагнення держави адаптувати соціальну політику до умов тривалої війни, однак залишається актуальним питання про достатність цих сум для задоволення базових потреб отримувачів.

У період повномасштабної війни забезпечення базового рівня життя населення стало одним із ключових завдань державної соціальної політики. В умовах економічної нестабільності, зростання інфляції та загального погіршення добробуту державні соціальні стандарти набувають особливого значення як індикатори мінімальних гарантій, які надаються громадянам. В табл. 2.5 наведено динаміку базових соціальних стандартів.

Таблиця 2.5

Динаміка базових соціальних стандартів в Україні за 2022 – 2024 рр., грн

Показник	2022	2023	2024	Зміна з 2022 р. по 2024 р., %
Мінімальна заробітна плата	6 500	6 700	7 100	+ 8,82
Мінімальний розмір пенсії	1 934	2 093	2 361	+ 19,88
Середній розмір пенсії	3 991,53	4 622,59	5 385,25	+ 29,73
Прожитковий мінімум (загальний показник)	2 393	2 589	2 920	+ 19,84

Джерело: складено автором за даними [27-30]

Динаміка ключових соціальних стандартів (див. табл. 2.5) демонструє спроби держави зберегти соціальну рівновагу та підтримати вразливі категорії населення. Збільшення базових показників свідчить про усвідомлення урядом необхідності компенсувати втрати купівельної спроможності громадян, викликані інфляцією, зростанням вартості товарів першої необхідності, а також зменшенням реальних доходів. Разом з тим, темпи зростання соціальних стандартів залишаються помірними і не відповідають реальному рівню зростання витрат домогосподарств, що вказує на обмежені можливості бюджету в умовах пріоритетного фінансування оборонного сектору. В такій ситуації важливою залишається не лише сума державної підтримки, а й її ефективність, адресність та здатність оперативно реагувати на зміни в соціально-економічному середовищі. Отже, навіть помірне підвищення базових соціальних гарантій виконує важливу стабілізуючу функцію в системі державної соціальної політики, сприяючи пом'якшенню наслідків війни для найбільш вразливих верств населення.

Узагальнюючи вищенаведене, можемо стверджувати, що державна політика України у сфері соціальної безпеки в умовах війни демонструє прагнення до адаптивності, адресності та збереження базових гарантій для громадян. Попри надзвичайні бюджетні обмеження та пріоритетність фінансування сектору оборони, держава продовжує реалізовувати комплексні заходи підтримки, спрямовані на пом'якшення соціальних ризиків, захист вразливих груп і стабілізацію суспільної ситуації. Зростання соціальних видатків, розширення охоплення допомогою внутрішньо переміщених осіб, малозабезпечених сімей та пенсіонерів свідчить про фокус на гуманітарний вимір державної політики. Водночас стратегічною потребою залишається формування довготривалої моделі соціального захисту, здатної не лише реагувати на кризові виклики, але й формувати передумови для післявоєнного відновлення та соціальної згуртованості. Таким чином, у сучасних умовах соціальна безпека виступає не лише інструментом захисту населення, а й ключовим чинником стійкості самої держави.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1 Використання міжнародного досвіду для забезпечення соціальної безпеки

В сучасних умовах глобалізації та зростаючих соціально-економічних викликів питання забезпечення соціальної безпеки набуває особливого значення для кожної держави. Ефективне управління соціальними ризиками вимагає не лише внутрішніх ресурсів і політик, а й врахування найкращих практик, напрацьованих у світі. Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити ефективні моделі соціального захисту, механізми підтримки вразливих груп населення, а також інноваційні підходи до мобілізації ресурсів і координації дій державних інститутів. Запозичення та адаптація таких рішень стають важливим чинником підвищення якості соціальної безпеки та зміцнення стабільності суспільства, особливо в умовах кризових явищ і трансформаційних процесів.

Міжнародний досвід у сфері соціальної безпеки, особливо на прикладі скандинавських країн, має вагоме значення для розуміння сучасних викликів та формування комплексної політики безпеки. Скандинавські країни, зокрема Швеція, Фінляндія та Норвегія, демонструють унікальне переплетення традиційних цінностей у сфері соціального добробуту з підходами до спільної безпеки, що відображається у їхній історії і практиках державного управління. Важливо відзначити, що в цих країнах система соціального забезпечення та соціальної безпеки історично інтегрувалася з оборонною логікою, особливо у період холодної війни. Концепція «тотальної оборони» стала ідеалом, який передбачав організацію майже всіх аспектів суспільного планування та надання державних послуг у мирний час таким чином, щоб вони були узгоджені з цілями національної оборони. Політика у сфері житлового

забезпечення, охорони здоров'я, транспортної інфраструктури та управління ресурсами отримала воєнний вимір і розроблялася не лише для соціального добробуту, а й з урахуванням можливих сценаріїв воєнного вторгнення та мобілізації населення для оборони держави [31].

У Фінляндії ключовою стала концепція «всеосяжної безпеки», а згодом і «стійкості», які стали основою для формування соціальної безпеки і безпеки загалом, вплинули на практичну діяльність на місцях та покращили готовність суспільства до різних загроз. Як наголошують дослідники, зокрема Lundin P. та інші, у Швеції взаємодія логіки добробуту та війни стала нероздільною. Це сприяло посиленню оборонної культури, що ускладнило радикальні зміни в оборонних структурах після завершення холодної війни. Під час холодної війни сфера безпеки та оборони зазвичай контролювалася державою і реалізовувалася за вертикальним принципом зверху вниз – від уряду та парламенту через цивільні та військові інституції до регіональних і місцевих органів влади [32]. Водночас завдяки цій тісній інтеграції соціального забезпечення та оборони у суспільстві сформувалася висока довіра громадян до органів влади та служб безпеки, що є важливим елементом соціальної стабільності у скандинавському регіоні.

Цікаво, що у порівнянні з країнами, як-от США та Велика Британія, де приватні компанії мають значну роль у забезпеченні соціальної безпеки і часто аутсорсяться, скандинавські країни застосовують модель державно-приватного партнерства, особливо у сферах критичної інфраструктури та управління ризиками, що свідчить про більш збалансований підхід до розподілу відповідальності між державою та приватним сектором [33]. Водночас після холодної війни, хоча у більшості країн регіону управління безпекою було децентралізовано з поширенням відповідальності на місцеві рівні, центральні уряди зберігають значний контроль, що дозволяє підтримувати єдність та ефективність політики безпеки. Принципи відповідальності, подібності та близькості стали основою для організації місцевої безпеки, що повторює історичні моделі управління соціальним

забезпеченням та обороною. В окремих країнах, як Норвегія, спостерігається тенденція розширення поняття безпеки, яке дедалі більше ототожнюється із забезпеченням самого соціального добробуту [31].

Соціальна безпека в такому контексті розглядається як здатність суспільства функціонувати навіть у примусових, екстремальних умовах, а також як інтегрована система, що враховує взаємозалежність суспільних інфраструктур та відповідає на транснаціональні виклики. Скандинавські країни зробили вагомий крок у розвитку цілісного підходу до безпеки, розширивши фокус з готовності до війни на забезпечення стійкості суспільства під час криз мирного часу, а також захист критичної інфраструктури. Вони реформували управління кризами, запровадивши нові стандарти, що дозволяють враховувати широкий спектр загроз: від військових до екологічних, техногенних, терористичних та інших надзвичайних ситуацій. Важливо, що до процесів забезпечення безпеки та управління кризами залучаються різні суб'єкти – від військових та державних установ до приватного сектору та громадян [31].

Ці зміни зумовили трансформацію дискурсів і практик безпеки в регіоні: замість традиційної військової безпеки сьогодні переважають концепції суспільної безпеки, всеохоплюючої безпеки, стійкості, управління ризиками та кризами, які передбачають більш гнучкі моделі влади і ширше коло учасників. Водночас підходи до стійкості в окремих випадках набувають реактивного, спеціального, а іноді й потенційно недемократичного характеру, що викликає додаткові дискусії щодо балансу між безпекою і демократією [34]. Концепція стійкості тісно пов'язана з кризовим менеджментом, який визнає, що не всі загрози можна запобігти, і тому необхідно готуватися до швидкого відновлення суспільства після кризових подій. Саме це підкреслює важливість підвищення здатності суспільства «витримати, відновитися та пом'якшити наслідки екстремальних природних та антропогенних небезпек» [31].

Криза стає ключовим фактором, що висвітлює здатність суспільства

протистояти викликам у сфері управління – від виявлення загроз і визначення їхнього сенсу до ухвалення рішень і відновлення після потрясінь. Підхід, що пов'язує безпеку суспільства з управлінням кризами, робить акцент на захисті цінностей, демократичних інститутів та інших фундаментальних характеристик. В сучасних умовах поняття «криза» міцно увійшло в дискурс соціальної безпеки, а ефективне управління кризою стало визначальним для формування «безпечних суспільств». При цьому зростає потреба у координації дій різних гравців та у створенні адекватних процедур прийняття рішень у сфері соціальної безпеки [31].

Досвід європейських країн також демонструє, що важливим чинником успіху є модернізація соціально-трудових відносин на основі розвитку соціального діалогу, зокрема у форматі тристороннього інституту, який об'єднує державу, роботодавців і працівників. Такий підхід сприяє встановленню ефективної системи соціальної безпеки, що враховує інтереси всіх сторін і допомагає підтримувати соціальну стабільність у кризових умовах. Для України це означає необхідність розробки концептуальних засад і практичних інструментів для впровадження соціального діалогу як базису для розвитку системи соціальної безпеки [35].

Особливу увагу слід приділяти процесу інституціоналізації соціальної безпеки, яка покликана створити прозорі, єдині та зрозумілі для всіх учасників нормативно-правові акти, а також формальні і неформальні правила поведінки. Вона повинна забезпечити якісне стратегічне управління, тактичне планування розвитку системи, впровадження необхідних змін та гарантувати їх незворотність. Крім того, інституціоналізація має збалансувати участь державної, публічної та приватної інфраструктур у сфері соціальної безпеки, посилити дію норм і створити стійку до внутрішніх і зовнішніх викликів систему [36].

Важливою є інтеграція концептуальних підходів скандинавських країн із практичними аспектами сьогодишньої політики та організації безпеки, що формують відносини влади, співпрацю і в межах самих країн, і між ними.

Україна може використати ці уроки для формування власної системи соціальної безпеки, особливо з урахуванням того, що концепція стійкості повинна ґрунтуватися на зміцненні національної єдності, забезпеченні соціального добробуту, підвищенні готовності до надзвичайних ситуацій та розвитку багаторівневого управління, яке залучатиме всі суспільні верстви і інституції.

Отже, міжнародний досвід свідчить, що сучасна соціальна безпека є не просто системою соціального захисту, а комплексним інструментом підтримки безпеки суспільства, що включає у себе політичні, економічні, соціальні, правові й організаційні механізми. Тільки через інтеграцію соціального забезпечення з управлінням ризиками, кризами та стійкістю суспільства можна забезпечити ефективний захист громадян, їхніх прав і свобод, а також стабільний розвиток держави. Впровадження таких підходів в Україні є одним із ключових завдань для формування сучасної системи соціальної безпеки, здатної відповідати викликам часу.

3.2 Основні виклики соціальної безпеки у період післявоєнного відновлення

Період післявоєнного відновлення завжди супроводжується численними викликами, що безпосередньо впливають на рівень соціальної безпеки в державі. Війна руйнує не лише інфраструктуру, економіку та систему управління, але й ставить під загрозу базові соціальні гарантії, права людини та соціальну стабільність. У післявоєнний час країна змушена одночасно боротися з наслідками воєнних дій і відновлювати системи соціального захисту, що часто опиняються в кризовому стані через масштабні втрати ресурсів, людських життів та інституційних можливостей. Цей період особливо складний, оскільки потребує не тільки відновлення, а й адаптації системи соціальної безпеки до нових реалій, які формуються під впливом соціальних, економічних і політичних змін.

Одним із головних викликів є масове переміщення населення – ВПО, біженці та демобілізовані учасники бойових дій. Вони часто виявляються позбавленими житла, роботи, доступу до медичних послуг та соціального захисту, що створює додатковий тиск на соціальні служби та місцеві громади, які повинні інтегрувати цю групу населення і забезпечити їм гідний рівень життя. Недостатність фінансових і матеріальних ресурсів часто призводить до соціальної нерівності, що загрожує підривом суспільної довіри та зростанням соціальної напруги. Суспільство в таких умовах стає вразливим до конфліктів на ґрунті розподілу ресурсів, що ускладнює процес національного примирення. Важливим аспектом є й те, що масове переміщення призводить до зміни демографічної структури регіонів, що впливає на їхню соціально-економічну динаміку. Часто приймаючі громади не готові до різких соціальних змін, що створює додаткові виклики у сфері освіти, медицини, соціального забезпечення. Особливо гостро стоїть питання інтеграції дітей-переселенців у навчальні заклади, де виникають проблеми з адаптацією та психологічною підтримкою [37].

Додатковою проблемою є висока безробітність, особливо серед ветеранів і молоді. Післявоєнна економіка часто перебуває у стані рецесії або затяжної стагнації, що ускладнює пошук роботи та соціальну адаптацію. Війна руйнує виробничі потужності, знищує підприємства, призводить до втрати кваліфікованих кадрів. Відсутність робочих місць і недостатня підтримка з боку держави сприяють зростанню рівня бідності, а це, у свою чергу, збільшує ризики соціальної дестабілізації та злочинності. Особливо гостро це відчувається у регіонах, які постраждали від бойових дій і де відновлення йде повільніше. Рівень безробіття серед українських ветеранів за даними опитування Українського ветеранського фонду у 2024 році зріс до 30,95%. Для порівняння, у 2023 році 28% ветеранів заявляли, що не мають роботи, отже за рік рівень безробіття серед захисників зріс майже на 3%. Ветерани прагнуть інтегруватися у різні сфери зайнятості, зокрема власну справу (8,31%), державну службу (7,45%), сферу послуг (5,44%), ІТ (4,3%) та громадський

сектор (4,3%). Проте на їхньому шляху стоять значні бар'єри – стереотипи з боку роботодавців, обмежені можливості перекваліфікації, а також проблеми з фізичним здоров'ям (63,61%), нерозумінням суспільства (63,32%) та психологічними труднощами (50,57%). Ці фактори ускладнюють не лише пошук роботи, а й загальну соціальну адаптацію ветеранів, що має довготривалі наслідки для суспільства. Безробіття серед ветеранів сприяє їхній соціальній ізоляції, втраті професійних навичок і мотивації, що ускладнює подальшу реінтеграцію. Водночас понад половина ветеранів (50,1%) висловлюють бажання займатися власною справою, що підкреслює потребу у підтримці підприємницьких ініціатив та відповідних програм розвитку малого і середнього бізнесу [38]. Для ефективного подолання цих викликів соціальна політика повинна включати комплексний підхід, спрямований не лише на тимчасову допомогу, а й на створення стійких умов для працевлаштування, професійного навчання та психологічної підтримки. Важливо розвивати програми перекваліфікації, сприяти змінам у ставленні роботодавців до ветеранів, а також забезпечувати ментальне здоров'я через спеціалізовані послуги.

Проблеми охорони здоров'я також стоять у центрі викликів соціальної безпеки у післявоєнний період. Війна залишає глибокі фізичні та психологічні травми серед населення, зростає кількість інвалідів, ветеранів з посттравматичним стресовим розладом, дітей-сиріт [39]. Медична інфраструктура в таких умовах часто перебуває у руїнах, виникають проблеми з забезпеченням лікарських препаратів, а кваліфікований медичний персонал часто виїжджає за кордон або змінює сферу діяльності. Відновлення системи охорони здоров'я вимагає значних інвестицій і реформ, зокрема у напрямку реабілітації постраждалих та надання психологічної допомоги.

Паралельно з цим серйозним викликом є забезпечення належного рівня житлових умов. Війна часто призводить до руйнування житлового фонду, що ставить під загрозу право на дах над головою для багатьох сімей. Відновлення житлової інфраструктури – це довготривалий і ресурсоємний процес, який

повинен враховувати не лише кількісні потреби, але й якість житла, інфраструктуру, доступність соціальних послуг. Забезпечення житлом є одним із ключових чинників соціальної стабільності, оскільки без дому складно уявити повноцінне соціальне життя та адаптацію до мирного часу.

Особливо гострою залишається проблема реінтеграції ветеранів, які повертаються до мирного життя. Вони стикаються з викликами не тільки фізичного і психологічного відновлення, а й соціального включення, пошуку роботи, адаптації в суспільстві. Відсутність ефективних програм реабілітації, недостатня соціальна підтримка можуть призвести до маргіналізації цієї категорії, що створює ризики для суспільної безпеки в цілому. Важливою складовою післявоєнного відновлення є розробка та впровадження комплексних програм соціальної підтримки ветеранів, які б враховували їхні потреби та забезпечували належний рівень життя.

Період післявоєнного відновлення також характеризується значною нестабільністю в соціально-економічній сфері, що ускладнює формування довгострокових стратегій розвитку соціальної безпеки. Неоднозначність політичної ситуації, часті зміни урядових структур, корупція та низька довіра до інституцій послаблюють спроможність держави ефективно управляти процесами соціального захисту. В таких умовах особливо важливо зміцнювати інститути громадянського суспільства, налагоджувати діалог між владою і громадянськістю, підтримувати прозорість і підзвітність у діяльності органів влади. Варто підкреслити, що політична стабільність і довіра до інститутів є базисом для успішної реалізації програм соціального захисту, тому одним із пріоритетів має бути боротьба з корупцією та вдосконалення системи державного управління. Без належної інституційної спроможності неможливо забезпечити рівний доступ до соціальних послуг, а це підриває основи соціальної безпеки.

Не менш важливою проблемою є збереження соціальної єдності у період післявоєнного відновлення. Війна часто розділяє суспільство, породжує конфлікти на етнічній, релігійній, політичній основі. Відновлення соціальної

довіри, створення умов для національного примирення, підтримка громадських ініціатив сприяють зниженню рівня радикалізації, екстремізму та забезпечують довготривалу стабільність. Підтримка соціальної згуртованості є одним із основних чинників успішного відновлення держави після конфлікту.

Важливо звернути увагу і на роль міжнародної допомоги та співпраці у забезпеченні соціальної безпеки у післявоєнний період. Міжнародні організації, донори і партнерські країни відіграють значну роль у наданні ресурсів, технічної допомоги та експертизи, що сприяє прискоренню процесів відновлення та реформи систем соціального захисту. Проте надмірна залежність від зовнішніх джерел фінансування може створювати ризики для сталості та суверенітету системи соціальної безпеки. Тому важливо розвивати власний потенціал та механізми управління.

Загалом, основні виклики соціальної безпеки у період післявоєнного відновлення пов'язані з багатовимірністю проблем, що виникають унаслідок руйнувань, соціальної травми, економічної нестабільності і політичних змін. Вони вимагають комплексного, системного підходу, який враховує не лише відновлення інфраструктури та матеріальних ресурсів, а й соціально-психологічні потреби населення, відновлення довіри і створення ефективних інституцій. Тільки через цілісне бачення та послідовні дії можна забезпечити не просто повернення до довоєнного рівня, а побудову більш стійкої, справедливої та безпечної системи соціального захисту, здатної витримувати майбутні виклики.

3.3 Пріоритетні напрями державної політики у сфері соціальної безпеки у післявоєнний період

Період післявоєнного відновлення є надзвичайно складним етапом для будь-якої країни, оскільки він вимагає не лише відновлення фізичної інфраструктури та економіки, а й створення умов для забезпечення соціальної

безпеки громадян. Соціальна безпека в цьому контексті охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з правами, гарантіями та захистом населення від соціальних ризиків, що виникли внаслідок війни. Саме тому одним із ключових завдань державної політики у післявоєнний період є визначення пріоритетних напрямів, які сприятимуть стабілізації та поступовому зростанню рівня соціального захисту.

Перш за все, державна політика повинна бути спрямована на ефективну реінтеграцію ветеранів війни в соціальне і економічне життя країни. Ця категорія населення стикається з багатьма проблемами: фізичними та психологічними травмами, соціальною ізоляцією, високим рівнем безробіття, нерозумінням з боку суспільства. Враховуючи, що за останніми даними рівень безробіття серед ветеранів сягає майже 31%, держава повинна створювати спеціальні програми підтримки, які включають професійну перепідготовку, психологічну допомогу, підтримку підприємницьких ініціатив та створення сприятливих умов для працевлаштування. Важливо, щоб ці заходи мали не лише тимчасовий характер, а були частиною довгострокової стратегії соціальної адаптації ветеранів, що сприятиме їхній повноцінній участі в економічному житті країни. Також варто враховувати важливість міжвідомчої координації у процесі реінтеграції ветеранів, залучення місцевих громад, волонтерських та громадських організацій, що сприятиме більш комплексному та індивідуалізованому підходу до кожного ветерана. Окрім того, доцільно розвивати програми менторства та підтримки підприємництва, що надасть можливість ветеранам стати активними агентами економічного розвитку та соціальної стабільності.

Одним із пріоритетних напрямів є також забезпечення соціального захисту ВПО та біженців, які через війну змушені були покинути свої домівки. Вони потребують особливої уваги у питаннях житла, доступу до медичних послуг, освіти та працевлаштування. Відновлення соціальної стабільності в приймаючих громадах значною мірою залежить від того, наскільки ефективно держава зможе інтегрувати цих громадян, усунути соціальну напругу і

запобігти конфліктам, пов'язаним із конкуренцією за ресурси [39]. Для цього необхідно розробляти і впроваджувати комплексні соціальні програми, що враховують специфіку кожного регіону, а також стимулювати розвиток місцевих ініціатив із залученням громадських організацій і міжнародних партнерів. Значною проблемою залишається брак системного підходу до вирішення проблем переселенців, тому одним із пріоритетів має стати розвиток інтегрованих платформ на національному та регіональному рівнях, що забезпечать координацію допомоги, обмін інформацією та залучення ресурсів різних відомств і організацій. Також необхідно активізувати заходи з підвищення правової грамотності ВПО, що сприятиме їх більшій соціальній включеності та захисту їхніх прав.

Не менш важливим напрямом є підтримка дітей та молоді, особливо тих, хто постраждав від війни або був змушений переселитися. Держава повинна забезпечити їм якісну освіту, психологічну підтримку та можливості для розвитку, адже саме ця група є ключовою для майбутнього країни. Особлива увага має бути приділена адаптації дітей-переселенців у навчальних закладах, створенню безпечного і підтримуючого середовища, а також програмам розвитку творчих і спортивних ініціатив, які допомагають подолати травми і соціальну ізоляцію [40]. Слід наголосити на необхідності модернізації системи освіти з врахуванням особливих потреб дітей, які пережили воєнні дії, зокрема шляхом впровадження інклюзивних підходів, спеціалізованих курсів психологічної підтримки та тренінгів для педагогів. Крім того, важливо розширювати доступ молоді до цифрових технологій і дистанційного навчання, що відкриє нові перспективи для розвитку та соціальної інтеграції.

Крім того, держава має розвивати систему соціального страхування і підтримки громадян, які постраждали внаслідок війни, зокрема осіб з інвалідністю, ветеранів з посттравматичним синдромом, дітей-сиріт. Відновлення медичної інфраструктури і посилення соціальних сервісів, що забезпечують реабілітацію та психологічну допомогу, є критично важливими для підвищення якості життя цих категорій населення. У цьому контексті

потрібні суттєві інвестиції у розвиток сучасних медичних центрів, підготовку фахівців, а також партнерство з міжнародними організаціями для обміну досвідом і залучення ресурсів.

Житлова політика також займає ключове місце серед пріоритетів держави у сфері соціальної безпеки після війни. Руйнування житлового фонду спричинило масові проблеми з доступом до нормального житла для багатьох сімей. За даними експертів, для повного або часткового відновлення житлової інфраструктури України необхідно понад 83,7 млрд дол США протягом наступних десяти років [41]. Найбільшу частку цих витрат становить відновлення житлового фонду, що постраждав унаслідок військових дій. Відновлення житлової інфраструктури має здійснюватися з урахуванням потреб не лише в кількості, а й у якості житла, створенні комфортних умов для проживання та соціального обслуговування. Особливо важливо забезпечити житлом вразливі категорії населення, що сприятиме соціальній стабільності і відновленню довіри до державних інституцій. Важливим є також впровадження програм соціального житла та пільгових іпотечних кредитів, спрямованих на підтримку молодих сімей і ветеранів, що дозволить не лише вирішити нагальні житлові проблеми, а й стимулювати розвиток будівельної галузі, яка має велике значення для економіки в післявоєнний період.

Варто також підкреслити, що пріоритети державної політики у сфері соціальної безпеки неможливо реалізувати без посилення інституційної спроможності органів влади та забезпечення прозорості і підзвітності їх діяльності. В післявоєнний період важливо зміцнювати довіру громадян до державних структур, боротися з корупцією, сприяти розвитку громадянського суспільства та залученню населення до прийняття рішень на місцевому рівні. Підвищення якості управління соціальними програмами дозволить забезпечити рівний доступ до послуг і зменшити соціальну нерівність, що є однією з причин соціальної нестабільності.

Окремим важливим напрямом є розвиток партнерства з міжнародними організаціями, донорськими структурами та іноземними урядами.

Міжнародна допомога відіграє важливу роль у відновленні системи соціального захисту, надаючи ресурси, експертну підтримку та технології. Водночас держава має працювати над зменшенням залежності від зовнішніх джерел фінансування, розвивати власний потенціал та механізми управління, що забезпечить сталий розвиток системи соціальної безпеки. Крім того, важливо активізувати зусилля у сфері впровадження інноваційних технологій у системі соціального захисту, таких як цифрові платформи для надання послуг, електронні реєстри та аналітичні системи, що сприятиме підвищенню ефективності управління, прозорості та якості обслуговування громадян.

Отже, всі перераховані напрями формують основу для комплексної державної політики, яка має бути гнучкою, адаптивною та орієнтованою на довгострокове забезпечення соціальної безпеки населення в умовах післявоєнного відновлення. Лише послідовна реалізація цих пріоритетів дозволить створити стійку систему соціального захисту, здатну ефективно протистояти викликам, що виникають у процесі побудови мирного, справедливого і безпечного суспільства.

ВИСНОВКИ

У ході виконання бакалаврської роботи за темою «Перспективи забезпечення соціальної безпеки населення у контексті повоєнного відновлення України» було зроблено та узагальнено наступні висновки:

- розглянуто поняття та сутність, підходи до визначення соціальної безпеки. Соціальна безпека – це комплексне багатовимірне явище, яке охоплює захист людини, суспільства і держави від соціальних ризиків і загроз. У сучасних умовах вона набуває особливого значення як інструмент підтримки вразливих груп і збереження соціальної стабільності. Різні наукові підходи доповнюють одне одного, підкреслюючи потребу в системному, міждисциплінарному підході до її забезпечення;

- визначено фактори впливу на соціальну безпеку населення. Фактори, що впливають на соціальну безпеку населення, мають як внутрішні, так і зовнішні походження. Серед ключових – бідність, безробіття, обмежений доступ до освіти й медицини, а також наслідки війни, зокрема масова міграція та руйнування інфраструктури;

- розглянуто соціальну політику як механізм забезпечення соціальної безпеки. Соціальна політика є ключовим інструментом забезпечення соціальної безпеки, особливо в умовах кризи та повоєнного відновлення. Вона спрямована на подолання соціальних загроз, мінімізацію ризиків та підтримку вразливих верств населення через систему соціального захисту, страхування, допомог і програм. Соціальна політика виконує як захисну, так і стабілізуючу функцію, виступаючи важливим чинником сталого розвитку, збереження соціального капіталу й зміцнення національної безпеки;

- проведено аналіз ключових показників соціально-економічних наслідків війни. Повномасштабна війна в Україні призвела до масштабних соціально-економічних трансформацій. Найбільш критичними наслідками стали різке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, підвищення рівня безробіття, регіональний дисбаланс у навантаженні на інфраструктуру

та соціальні служби, а також нестабільність доходів населення. Хоча спостерігається часткова стабілізація ринку праці та зростання середньої заробітної плати, високий рівень соціальної напруги та економічна нерівність залишаються актуальними викликами;

- проаналізовано державну політику щодо підтримки соціальної безпеки в умовах війни. Спостерігається переорієнтація державного фінансування на підтримку найбільш вразливих категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, пенсіонерів, ветеранів та малозабезпечених сімей. Уряду вдалося зберегти соціальні виплати та поступово збільшити базові соціальні стандарти, що стало важливою стабілізуючою ланкою в умовах глибокої кризи. Водночас спостерігається перерозподіл ресурсів за рахунок скорочення фінансування окремих напрямів, що створює ризики для довгострокової сталості системи соціального захисту;

- розглянуто використання міжнародного досвіду для забезпечення соціальної безпеки. Міжнародний досвід, особливо скандинавських країн, демонструє ефективність інтегрованого підходу до соціальної безпеки, який поєднує соціальний захист із кризовим управлінням, стійкістю та взаємодією державних і приватних інституцій. Такий підхід сприяє формуванню гнучких і стійких суспільств, здатних протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам. Україна може використати ці практики для побудови сучасної системи соціальної безпеки, зосередженої на соціальному діалозі, інституціоналізації, багаторівневому управлінні та забезпеченні загального добробуту громадян;

- наведено основні виклики соціальної безпеки у період післявоєнного відновлення. Період післявоєнного відновлення супроводжується численними викликами, що охоплюють всі аспекти соціальної безпеки. Основними проблемами є: масове переміщення населення, високий рівень безробіття, особливо серед ветеранів та молоді, криза в системі охорони здоров'я, дефіцит житла, слабка інтеграція демобілізованих осіб, інституційна нестабільність, політична недовіра, а також ризики фрагментації суспільства. Ці виклики

потребують комплексного і системного підходу, що включає не лише відновлення матеріальної бази, а й підтримку психосоціального благополуччя населення, реформи в управлінні та розбудову соціальної згуртованості;

- запропоновано пріоритетні напрями державної політики у сфері соціальної безпеки у післявоєнний період. У післявоєнний період забезпечення соціальної безпеки стає ключовим напрямом державної політики, що охоплює підтримку вразливих категорій населення. Основними пріоритетами є реінтеграція ветеранів, соціальний захист переселенців, розвиток освітніх і психологічних програм для молоді, відновлення житлової інфраструктури, зміцнення медичних і соціальних послуг, а також удосконалення управління соціальною політикою. Важливою умовою ефективності цих заходів є підвищення інституційної спроможності держави, прозорість управління, міжсекторальна координація, розвиток партнерств із міжнародними організаціями та впровадження цифрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаревська К.В. Сучасні тенденції розвитку ринку праці в контексті соціальної безпеки держави. *Проблеми економіки*. 2019. Вип. № 3 (41). с. 255 – 262.
2. Варналій З. Соціальна безпека людини як об'єкт дослідження економічної безпекології. *Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів*. 2022. Вип. №50. с. 90 – 97. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X2022-52>.
3. Линдюк С. Теоретичні інтерпретації концепту «соціальна безпека» в українському науковому дискурсі. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. Вип. № 1 (11). с. 92 – 113.
4. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 492 с.
5. Сташків Б. І. Соціальна безпека як інститут права соціального захисту населення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. № 30. с. 32 – 36.
6. Куценко В., Гаращук О., Топчій О. Соціальна безпека – домінанта національних інтересів країни в контексті сталого розвитку (концептуальний підхід). *Економіка природокористування і сталий розвиток. Євроінтеграційні та геополітичні виклики*. 2019. с. 13 – 19. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/163715/5-Kutsenko.pdf?sequence=1>
7. Іляш О. І. Системна парадигма соціальної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії. *Механізм регулювання економіки*. 2011. Вип. № 2. с. 23 – 32.
8. Основи соціальної безпеки : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. Кравченко Л. В. Умань: Візаві, 2022. 127 с.

9. Слово і діло. Майже 30% населення України живе за межею бідності — Світовий банк. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/05/31/novyna/ekonomika/majzhe-30-naselennya-ukrayiny-zhyve-mezheyu-bidnosti-svitovij-bank>

10. Суспільне новини. 5,3 мільйона дітей в Україні обмежені в доступі до освіти — ЮНІСЕФ. URL: <https://suspilne.media/365610-53-miljona-ditej-v-ukraini-obmezeni-v-dostupi-do-osviti-unisef/>

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення 20.03.2025 р.)

12. Голос Америки українською. Понад 14 мільйонів українців вимушено покинули свої домівки через війну: Міжнародна організація з міграції. URL: <https://www.holosameryky.com/a/ponad-14-milyoniv-ukraintsiv-vymusheno-pokynuly-domivky-cherez-viynu-mom/7497980.html>

13. Кучин С. П., Гончаренко Т. І. Удосконалення державної регіональної соціальної політики в сучасній Україні. *Збірник матеріалів Звітної науково-практичної конференції Луганського національного аграрного університету. (26 лютого.). 2020. с. 242 – 244.*

14. Вітер І. І. Соціальна політика Австралії на початку ХХ сторіччя // *Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти (частина І): матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–26 трав. 2020 р.). Львів, 2020. с. 5 – 7.*

15. Кирилко Н. М., Тимошенко В. Теоретичні аспекти здійснення соціальної політики в Україні // *Становлення публічного адміністрування в Україні: матеріали XI Конференції студентів та молодих учених за міжнародною участю (м. Дніпро, 8 трав. 2020 р.). Дніпро, 2020. с. 171 – 174.*

16. Чанишева Г. І. Щодо поняття та цілей соціальної політики. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м.*

Одеса, 15 трав. 2020 р.). 2020. Т. 2. с. 153 – 156.

17. Жеребило І. В. Соціальна політика держави як регулятор розвитку соціальної сфери: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2020. Вип. № 1. с. 283 – 289.

18. Яковлєва Г. О. До визначення поняття та природи соціальних ризиків у праві соціального забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. № 5. Т. 1. с. 165 – 169.

19. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. Вип. № 2. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/17275>

20. Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики України. Внутрішньо переміщені особи. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>

21. Центр економічної стратегії. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>

22. Мінфін. Середня заробітна плата в Україні (за даними ПФУ) у 2022 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2022/>

23. Мінфін. Середня заробітна плата в Україні (за даними ПФУ) у 2023 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2023/>

24. Мінфін. Середня заробітна плата в Україні (за даними ПФУ) у 2024 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/2024/>

25. Бюджет для громадян. Видатки Державного бюджету України. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table>

26. Міністерство фінансів України. Видатки на соціальну допомогу. URL: https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance

27. Мінфін. Мінімальна заробітна плата в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>

28. Бухоблік. Мінімальна пенсія. URL: <https://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/pensii/2828-minimalna-pensiya.html>

29. Пенсійний фонд України. Дані про середній розмір пенсійної

виплати. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/>

30. Мінфін. Прожитковий мінімум в Україні. URL: https://index-minfin-com-ua.translate.goog/ua/labour/wagemin/?_x_tr_sl=uk&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc

31. Edited By Larsson S., Rhinard M. Nordic societal security convergence and divergence. 2021. URL: <https://www.taylorfrancis.com/pdfviewer/>

32. Lundin P., Stenlas N., Gribbe J. eds. Science for Welfare and Warfare: Technology and State Initiative in Cold War Sweden. 2010. Sagamore Beach, MA: Science History Publications.

33. Petersen K. L. Risk Analysis : A Field with in Security Studies? European Journal of International Relations. 2012. № 18 (4). p. 693-717.

34. Линдюк С. Забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного стану: зарубіжний досвід. Науковий вісник: Державне управління. 2024. Вип. № 1 (15). с. 324 – 344.

35. Стратегія та засоби конвергенції системи соціальної безпеки України та ЄС у процесі євроінтеграції : монографія / за ред. Васильціва Т. Г., Лупака Р. Л. Львів: Видавництво ННБК «АТБ». 2018. 303 с.

36. Варналій З. С. Особливості соціальної безпеки людини в умовах війни та повоєнного відновлення. *Соціальна безпека людини в умовах війни: сутність, особливості та шляхи забезпечення: матеріали круглого столу, 28-30 червня 2023 р.* Київ-Одеса: Знання України. 2023. с. 13 – 16.

37. Active group. Проблеми сімей ВПО з дітьми. Червень 2022 р. URL: https://activegroup.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/220516-children_VPO.pdf

38. Український ветеранський фонд. Серед ветеранів зростає рівень безробіття: дослідження. URL: <https://veteranfund.com.ua/2024/02/13/sered-veteraniv-zrostaе-riven-bezrobitiia-doslidzhenia/>

39. Соціальне суспільство: організація, безпека, публічне управління / за

заг. ред. В. Бебика та Н. Мякушко: монографія. Варшава – Київ: Талком, 2025. 272 с.

39. Укрінформ. В Україні за час війни знищені близько 60 мільйонів квадратних метрів житла – Шуляк. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3920958-v-ukraini-za-cas-vijni-zniseni-blizko-60-miljoniv-kvadratnih-metriv-zitla-sulak.html>

40. Освіта майбутнього: стратегії навчання в умовах воєнного стану в Україні. Дніпро: Середняк Т. К. 2024. 218с.

41. Бізнес цензор. На відновлення житлового сектору Україні знадобиться майже \$84 мільярдів упродовж 10 років, – Мінгромад. URL: <https://censor.net/n3554008>